

Ғафур Ғуллом

Шуги БОЛА

Тошкент
«Янги аср авлоди»
2011

УДК: 821
ББК: 84(5Ўзб)6
Ғ — 79

Ғулум Ғ. Шум бола / қисса. — Т.: «Янги аср авлоди», 2011. — 164 б.

ISBN 978-9943-08-706-4

Биз бугун севиб ўқийётган китобларни йигирма-ўттиз йил ўтиб, балки варақлагимиз ҳам келмас, хоҳиш топа олмасмиз. Лекин, “Шум бола” қиссасини эса ҳар гал, ҳар қандай ёшда болалик шўхликларини қўмсаб, соғиниб, мутолаа қилишга эҳтиёж сезамиз. Адибимиз Ғ. Ғулумнинг бу қиссаси тасвирий воситаларга бойлиги билан бошқа асарларидан ажралиб туради.

“Дандон сопли пичоқ”дан бошланиб, чувалашиб кетган гапни бойнинг қизи – Адолнинг “ўғил туғиб бергани”га бориб улаб “иннанкейин”чи, ўлгудек инжиқ, зиқна, эзма Сарибойни мот қилган Шум боланинг бир-биридан қизиқ саргузаштларидан хабардор бўлишни хоҳдасангиз китоб мутолаасига шошилинг.

Асар кенг китобхонлар оммаси учун мўлжалланган.

ББК: 84(5Ўзб)6
УДК: 821

ISBN 978-9943-08-706-4 ©

Ғ.Ғулум. «Шум бола». «Янги аср авлоди», 2011 йил.

І БҰЛИМ

Расталар обод. Қаймоқ бозорининг бурилишида, Маҳкаманинг бошида Илҳом самоварчининг каттакон чойхонаси бўлиб, унда граммофон чалинади. Турлитуман пластинкалар орқали Тўйчи ҳофиз, Ҳамроқул қори, Ҳожи Абдулазиз ва Фарғона яллачи хотинлари кетма-кет мақомлар, яллалар, ашулалар айтади. Чойхонада жой етишмайди. Узун раста, Жухуд раста, атторлик ва бошқа расталарнинг бойваччалари савдодан бўш вақтларида бу чойхонага йигилиб меҳмонхоналардек ўртада катта баркашлардан қанд-қурс, писта-бодом, мураббо-нишолда, оби нон, ширмой нонлар билан шамалоқ безатилган дастурхон атрофида чақчақлашиб ўтиришарди. Баъзи бойваччаларнинг дастурхонида қорнига қалдирғоч сурати солинган, устига похолдан тўр тўқилган коньяклар ҳам кўринар эди.

Бу чойхонага бозор-ўчарга санғиб тушиб қолган деҳқон, камбағал косиб ва бошқа оддий фуқаро киро-ролмас эди.

Самоварчи Асра кал деган хипчадан келган, қотма, эпчил йигит эди. Устида олди очиқ яктак, оёғида қала кавуш, зангори шоҳи қийиқ боғлаган, елкасига холпаранг рўмол ташлаган хушфеъл йигит эди. Чойхўр бойваччалардан бирортаси:

— Асра!

Ёки:

— Кал! — дейиши билан:

— Лаббай, мулла ака, чойми, чилимми? — деярди-да, дарров бир қўлида кичкина чойнак, иккита кичкина хитой пиёла ё бўлмаса ярқираб турган каттакон мисчилимнинг сархонасига тамаки босиб, устига чўғ

қўйиб, бир-икки қулдиратиб тортиб, пишитиб, кашан-данинг хизматига югурар эди.

Бу чойхонада мени маҳлиё қилган нарсаларнинг бири кираверишнинг шипига илиб қўйилган катта, симларига зарҳал берилган ҳар хил туморлар, байроқ-чалар билан безатилган қафас ва бу қафасдаги жонли тўти эди, ўлиб кетай агар, тирик тўти эди. Патларининг ранг-баранглиги Ойша чеварнинг иш қутисидаги ипаклардай товланар эди. Кўк, қизил, зангори, сариқ, оқ, пушти, жигар ранг, гўлос, пистоқи — боринг-чи, дунёда қанча ранг бўлса, шу тўтининг патида бор эди. Айниқса бу тўти қурмағур шунақа ҳам бийрон эдики, эндигина тилга кираётган уч яшарли қизларнинг овозига ўхшатиб: «Асра, Асра! Меҳмонга қара, бир чой, бир чилим. Келинг, мулла акалар, келинг, бойваччалар», дегани ҳали ҳам қулоғимдан кетмайди.

Биз яланг оёқ, бўз қўйлак-иштонли, кир-чир болалар тўтига яқинлашиб:

— Тўти, тўти...

— Тўти-тўти... — деб қичқирар эдик. Асра кал бизни қувлар, қўлига тушсак урар эди. Тўти бўлса орқамиздан:

— Бувингни... — деб сўкарди.

Бозорда санқиб юрган биз, дайди болалар учун қувончли эрмаклардан бири бозор, маҳалла, кўча-қўй жиннилари эди. Уша йилларда Тошкентда шунақа ҳам жинни кўп эдики, санаб саноғига етолмайсиз: Малла жинни, Карим жинни, Майрамхон, Холпаранг жипжинни, Тожихон, Жуфт каптар, Олим жинни, Эшон ойи, Аваз жинни ва бошқалар... Ҳар бир жиннининг ўзига хослиги, тантиқлиги, «ширин»лиги бор эди. Карим жинни сўккани-сўккан эди. Унга на Худо, на пайгамбар, на Шоҳидоят ҳожию Орифхўжа эшон, на Олим қозию Шарифжон дума — бари бир сўкаверар эди. Етти пуштидан тортиб, астар-аврасини ағдариб сўкаверар эди. У илгари бўзчи экан, чит кўпайиб кетганидан кейин бўз ўтмай қолиб, бозори касодга учраб, бола-

чақасини боқолмай, жинни бўлиб қолибди, деб эшитганман.

Эшон ойи деган хотин ҳам жинни эди. У қирқ-қирқ беш ёшлар чамасидаги қорачадан келган, хушқомад қалам қош бир хотин эди. Бу хотин аслида қаландар-ҳоналик Миттихон тўрам деган эшоннинг хотини бўлиб, эшон шу хотиннинг сингласи билан ўйнашиб турганида, устидан чиқиб қолиб, жинни бўлиб қолган экан.

Жуфт каптарга ҳукуматдан теккан эди. Николай борми, Кауфман борми, Мочалов борми, Наби ўғри деган миршаб борми — ҳаммасини бир қозон қилиб, мартабасининг пасти-баландлигига қарамай сўкаверар эди.

Холпаранг таги қўқонлик экан, Қўқонда бахмал тўқир экан. Кейин дўкон-дастгоҳига ўт тушиб кетиб, жинни бўлиб қолибди.

Аваз бўлса ҳаваскор жиннилардан эди.

Кунлардан бир кун Тожихон жинни битта кетмон даста билан ўтган-кетгани қувлаб уриб-сўкиб: «Ҳамманг бир томонга юр, тарқалиб юрма! Тартиб керак, интизом керак», деяр эди. Ҳеч ким унга бас келолмас эди. Шунда Олим жинни келиб қолиб:

— Ҳой, ҳой нима деяпсан, жинни? — деб сўради.

— Нимага одамлар бир томонга юрмасдан, ҳар қаёққа тарқалиб юради? Николай пошшо замонида тартиб-интизом керак, бир томонга юрсин-да!

Бунга Олим жинни:

— Аҳмоқсан, Тожи, аҳмоқсан. Ер ахир тарозига ўхшаган нарса бўлади, ҳамма бир томонга юрса, ер баркашдай бир ёққа оғиб, ҳаммамиз Қурдум дарёга фарқ бўлиб кетамиз-ку, — деди.

Зирапчани нина билан олгандай, жиннининг гапи жиннига маъқул тушиб, одамларни уришдан тўхтади.

Жинниларнинг ичида ўзига хос тантиқларидан бири Майрамхон эди. Асли исми Маматрайим бўлиб, халққа «эрка» бўлганидан «Майрамхон» деб атар эди-

лар. У эскидан чилангар экан. Кетмоннинг зўғотаси, эски тиш, оташкурак, ту누ка қайчи, шунга ўхшаган эски-туски темир-терсакларни бир симдан ўтказиб, бошига кийиб юрар эди. Ўз қўли билан овқат емас эди. Унинг бозордаги майда косиблардан ихлосмандлари кўп эди. Бешикчилар, тароқчилар, дукчилар Майрамхонни ўз қўллари билан овқатлантиришни «бахт» деб билар эдилар. Гўё Майрамхон бирор косибнинг дўконига бориб эгаси қўлидан овқатланса, шу дўконга қут-барака кирган ҳисобланар эди.

Темир-терсак асбоблар заводдан чиқа бошлагандан кейин Майрамхон синиб жинни бўлиб қолган экан.

Хуллас, Тошкентда жинни кўп эди. Баъзи кунлар бир жиннига тош отиб, иккинчи жиннини ўйинга солиб, учинчи жиннидан калтак еб, кеч кириб қолганини ҳам сезмас эдик. Намозгар-намозшом ўртаси уйга қайтиб аталами, умочми, мошқовоқми, мошхўрдами, угра ошми апир-шапир ичиб, яна кўчага чопар эдик.

Маҳалламизнинг бир томони — Тиконлимозор, бир томони Қўрғонтеги, Узун кўчанинг ўнг, чап томонидаги пастқам, тор кўчаларда ўғил ва қиз болалар тўпланиб, ҳар хил ўйинлар ўйнаймиз. Кураш, «Ботмон-ботмон», «Оқ теракми-кўк терак», «Қушим боши», «Минди-минди», «Ўғри келди», «Бекинмачоқ» деган ўйинларимиз бор.

Булар ҳаммаси оқшом ўйинлари, кундузги ўйинлар бошқача: ҳар хил ошиқ ўйини, ёнғоқ ўйини, тўп ўйини, зумчиллак ўйини, ёв-ёв, ўқ камалак отиш, ялангоч пойга, от ўғриси ва ҳоказо. Хуллас, на кечаси, на кундузи ўйин важдан тахчиллик тортмас эдик.

Оталаримизнинг кўпчилиги майда косиблар, қорувул, ходимгар, мешкоб, отбоқар, ҳаммол, сўфи, фолбин арқон товлайдиган, ноғора-чилдирма қопплайдиган, тўқимдўз, чегачи ва ҳоказо бўлганликлари учун уларнинг қўлидан ҳунарларини олиб ёки уларнинг ёнига кўмакчи бўлиб тушиш бизга тўғри келмас эди. Оталаримизнинг ўзига иш топилмаганда бизга иш қаёқда дейсиз? Эртадан кеч кўча-чангитиб ҳамманинг

жонига тегиб, кампирлардан қарғиш эшитиб, ўспиринлардан калтак еб, сандироқлаб юрадиган ўвинтўда бекорчи болалармиз. Битта қўлом-қўрғошин қуйилган рангдор ошиқ ёки дукчилар қириб берган мугуз соққа, ёки ёнғоқ соққа, ҳеч бўлмаганда бирорта соатнинг қопқоғи бизнинг катта давлатимиз ҳисобланади.

Рамазон ойида ўйинимизнинг турлари яна кўпайиб кетади. Оқшомлари маҳаллада эшикма-эшик юриб, рамазон айтамыз. Намозшомдан саҳарлик ошгача мачитма-мачит юриб қориларнинг қироатини эшитамиз.

Айниқса ойдин оқшомлар мазза қилиб ўйнаймиз. Ёз, куз, баҳор вақтларида-ку кўчаларимиз тупроқ бўлганлиги учун, юмшоққина, маза бўлар эди, аммо қиш кунлари белгача лой, ботқоқ бўлганидан ўйинларни катта майдонларга ёки бостирма йўлкаларга кўчирамыз. Ҳар маҳалладаги биттадан шаҳар думахонаси ўтқазган хира фонусларнинг ичида еттинчи пиликли керосин чироғ ёнар эди. Бу чироғларни ҳар куни кечқурун нарвон кўтарган чироғбон керосинидан, пиллигидан хабар олиб, шишасини артиб, ўзи ёқиб, азонда ўзи ўчириб кетади. Бу кўча фонусларининг ёруғи унча бўлмайди. Узоқдан қараган кишига қоронғидаги мушукнинг бир кўзига ўхшаб йилтираб кўринади. Четига харсанг терилган тор йўлкалардан кетувчи йўловчиларга узоқдан «Мен бор», дегандек, қизғиш шуъла кўрсатса ҳам ёруғ бермайди. Бу чироғларнинг тагида ўйнаб бўлармиди? Катта кишилар ҳам хуфтонни ўқир-ўқимас соат етти-саккизлардаёқ уйга кириб кетишади. Кўчада зоғ учмайди. Фақатгина бекинмачоқ ўйнаб юрган бизлар қоламыз. Хулласи калом, ўйинимиз кўп.

«Қушим боши» шунақа ўйин: болалар икки тўдага ажралиб, улар ичидан иккитаси онабоши бўлади. Улар битта латгани қушга ўхшатиб тугади. Ҳар икки бола бир-бирига шивирлашиб, бир қушнинг отини яширишади. Суттими, балиқчими, читтакми, қумрими, итол-

гимми, қирғийми, миққийми — бирор қушнинг номи-ни яширишади. Кейин болаларга латгадан қилинган қушни кўрсатиб:

— Қушим боши шунча, тана-манаси билан мана шунча, топинг нима? — деб савол беради.

Болалар жавобга ошиқиб чуввос билан:

— Қалхат! — дейишади.

— Йўқ, тополмадинг, — деб жавоб қайтаришади онабошилар.

— Товуқ.

— Йўқ, тополмадинг.

— Зарғалдоқ.

— Йўқ, тополмадинг.

— Укки.

— Топдинг, топдинг! — деб тан беришади онабошилар.

Ўша замон топган томон топмаган томонни битта-битта миниб олади. Ҳаммаси баравар: «Хиҳ эшагим», деб маълум белгиланган жойгача опичиб боради. Ўша ерга борганда онабошиларга болалардан биттаси: «Отлиқми, яёв?», деб савол беради, агар онабоши: «Остустига» дегудай бўлса, минганлар тушиб, миндирганлар унга опичиб олади.

Шунда ашулаларимиз ҳам бўлади:

*Хум-хум, ҳазрати хум,
Умарали хон-у Маъдали бек,
Маъдалибекнинг замонида
Тарала гижданг-у
Тараж гижданг*

«Яланғоч пойга» деган ўйинимиз яхши ўйин. Икки-та дўппини чаккаларимизга боғлаб, отнинг қулоғига ўхшатиб, орқа этакларимизни тугиб дум қилиб, турли масофага ким ўзарга югуришамиз. Бизники Тиканлимосор, Қоратош, Яланқари, Олмазор, Девонбеги, Қўрғонтеги яна Тиканлимосор маҳаллалари бўйлаб ўтган масофада — тахминан уч чақиримча келадиган

бир доирада ўтказилади. Олдин келган болаларга чапак чалиб, баракалла айтиб ҳурмат кўрсатамиз. Иккинчи пойгагача у зўр ҳисобланиб юраверади.

Кураш ўйинимиз бўлса ўзингизга маълум.

Ўйинларимизнинг ҳаммасини бир чеккадан таъриф қилаверсам, гап чўзилиб кетади.

Бизнинг маҳалламиз кичкинагина бўлса ҳам гавжум, Карим қори деган газламафуруш, Ёқуб қовоқ деган мумфуруш, Абдуллаҳўжа деган бўёқфуруш бойларни ҳисобга олмаганда, қолганлари босмаҳона ва қандалотхона (кондитерский) ишчилари эди. Маҳалламизда иккита мачит, битта чойхона, иккита бақоллик бор. Самоварчи — Қодир ака деган ялангтўш киши. Мачитнинг биттаси Тиконлимосорда, иккинчиси — Етиммачит — Қўрғонтегида. Ҳар икки мачитнинг ҳам ёнида мактаб бор. Маҳалла имомлари ўз навбатида ўқитувчи. Тиканлимосор мачитида Шамси домла муаллим. Қўрғонтегида Ҳасанбой домла ўқитади.

Мен Ҳасанбой домлада ўқидим. У бизларни «Ҳафтияк»дан эмас, «Устоди аввал» китобидан ўқитиб, тез саводимизни чиқарди.

Маҳалладаги менинг ўртоқларим: Омон, Ит Обид, Бит Обид, Туроббой, Йўлдош, Хусни, Солиҳ, Абдулла, Пўлатхўжа, Миразиз ва бошқалар.

Омоннинг отаси Турсунбой ака қаламтарош пичоқ қилади. Хотини ўлиб кетиб бева яшайди. Омон ёлғиз ўғил.

Ит Обиднинг отаси Зоҳид яканчи (эски-туски йиғувчи) эди.

Бит Обиднинг отаси Расулқўзи ака қин тикар эди.

Туроббойнинг отаси Зиямат ака гўзафуруш эди.

Йўлдошнинг отаси Бува ака бўлса кўн этик тикар эди, лекин ёшлигида ўлиб кетиб, Йўлдош ота-онасиз шум етим эди. Бизларнинг кўп маслаҳатимиз Йўлдошнинг уйида бўлар эди.

Хуснибийнинг дадаси Омонбий бўйинча тикар эди.

Солиҳнинг отаси Юнус ака ҳофиз эди.

Абдулланинг отаси Азиз ака керосинфуруш эди. Отарава билан кўчама-кўча юриб Нобель ширкатининг керосинини сотар эди.

Пўлатхўжанинг отаси қалъа савдогари бўлиб, беш-олти йиллаб Қашқарда, Ирбитда савдогарчилик билан юрган йилларида онасининг қорнида «олти ойлик ёпишиб қолиб», дадаси келгаи йили уч ойдан кейин туғилган экан.

Уста Миразиз этикдўзликда менинг устам. Отаси Салимбой сўфи қушхонадан сўнгак олиб келиб қайнатиб, ёғини олиб тирикчилик қилар эди. Сўфи ота ўз вақтида — 1860 йилларда Ёқуббекнинг аскарари бўлиб, Қашқар қўзғолонида битта хитой қизини ўлжа қилиб от орқасига мингаштириб олиб келиб, мусулмон қилиб никоҳлаб олган экан. Унинг хитойча отини Бахтибуви деб ўзгартирган. Миразиз ака Бахтибувининг уч ўғлидан энг кенжаси.

Маҳалламиздаги мен танийдиган қўни-қўшниларимиз мана шулар, эсимдан чиққанлари бўлса, эсимга тушганда йўл-йўлакай айтарман.

Шундай қилиб, бу фалокатли ишни Йўлдош бошлади. Маҳалланинг бир тўда ўспирин болалари Лайлак-мачитнинг жиловхонасига йиғилиб, ошиқ ўйнамоқда эдик. Мен бугун жуда кўп ютган эдим. Олача яктагимнинг чўнтаги, енгим, липпам ошиққа тўлиб кетган эди.

— Болалар қанда, ошиқлар манда, — деб севинч билан қичқирмоқда эдим. Худди шу орага Йўлдош шилқим суқулди-ю, ишнинг пачавасини чиқарди. У бари моғорлаб кетган сурп яктагининг этаги билан бурнини арта-арта гапира бошлади:

— Болалар, халфана қиламизми?

— Бўпти, қиламиз.

— Қаерда?

— Ризқи халфананинг кўчиб кетган ҳовлисида.

— Бўпти.

Халфанага палов қилмоқчи бўлдик. Мисовур оталиқнинг набираси Омонбийнинг ўғли Ҳуснибий ош-

Bu tanishuv parchasidir. Asarning to'liq versiyasi
<https://kitobxon.com/oz/asar/2099> saytida.

Бу танишув парчасидир. Асарнинг тўлиқ версияси
<https://kitobxon.com/uz/asar/2099> сайтида.

Это был ознакомительный отрывок. Полную версию
можно найти на сайте
<https://kitobxon.com/ru/asar/2099>